

їхньому внутрішньому світові, портретних характеристиках тощо. Порівняльні моделі орієнтовані на посилення експресивних просторів текстів, ідентифікацію етнокультурної спільноти.

Порівняння в ідіолекті В.Винниченка вирізняються активністю своєї семантики, домінуванням чуттєвих складників, що забезпечує еволюцію, імпліціювання первинного образу, що може моделювати інші художні засоби – метафори, епітети, гіперболи, літопи тощо.

Ідіолект В.Винниченка позначений вживанням порівняльних конструкцій як найяскравіших образних одиниць, які є концептуальною базою для створення інших тропів. Порівняння В.Винниченка викликають широке коло асоціацій, актуалізують образні уявлення тих фрагментів національної картини світу, характеристики яких формують нові okazionalні значеннєві плани, викликають відповідну реакцію читача. У порівняльних структурах письменник вплив світогляд, свою життєву позицію, вибудував індивідуальну мовну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика. Риторика. – СПб.: Азбука, 2000.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. (Стилистика декодирования). – Л.: Просвещение, 1973.
3. Винниченко В.К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / Передм. Л.С.Дем'янівської. – К.: Грамота, 2005.
4. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. Винниченко В. Оповідання. – К.: Наукова думка, 1999.
5. Винниченко В. Оповідання. Роман "Слово за тобою, Сталіне!", п'єса "Чорна Пантера і Білий Медвідь". – К.: Наук. думка, 1999.
6. Загнітко А.П. Основи функціональної морфології української мови. – К.: Вища школа, 1991.
7. Мокієнко В.М. Славянская фразеология. – М.: Высшая школа. – 1989.
8. Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993.
9. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990.
10. Потебня О. Эстетика и поэтика слова. – К.: Мистецтво, 1985.
11. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во "Укр. Енцикл." ім. М.П.Бажана, 2007.
12. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. – Харків: Основа, 1993.

The article is dedicated to elucidation of the place of comparison in individual V.Vinnichenko's language picture of the world. It is investigated the link of semantic types of comparison with the fiction V.Vinnichenko's space is analysed the role of comparison in foundation of lexical figures' structure.

О. В. Куц

ПРОБЛЕМА ПАРАДИГМИ РЕЧЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто проблему синтаксичної парадигми, зокрема проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних мовознавців на парадигму простого речення. Установлено, що парадигмою речення є протиставлені ряди (варіанти) синтаксичних структур як виразників однієї структурної схеми речення (інваріанта). Виділено модифікації інваріанта, що охоплюють власне синтаксичні і семантико-синтаксичні перетворення структурної схеми базового речення, і дериваційні трансформації інваріанта.

Ключові слова: парадигма, структурна схема речення, варіант, інваріант, модифікації інваріанта, трансформації інваріанта.

Вивчення синтаксичних структур з погляду їхніх парадигматичних характеристик є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Парадигматичний аналіз передбачає з'ясування сутності поняття парадигма щодо синтаксичних одиниць різних типів (словосполучення, просте речення, складне речення), встановлення критеріїв синтаксичної парадигми, дослідження системних відношень, в які вступає структурна схема речення як одиниця синтаксичної парадигми, законів її побудови, зокрема встановлення облігаторних і факультативних компонентів, визначення типів варіантів інваріанта речення, опис ієрархії варіантів структурної схеми речення тощо.

Метою статті є проаналізувати погляди вітчизняних і зарубіжних мовознавців на проблему синтаксичної парадигми, зокрема витлумачування поняття парадигми щодо простого речення.

Поняття синтаксичної парадигми, сформоване на ідеї Ф. де Соссюра про асоціативні відношення між елементами мовної системи, пов'язане з розвитком парадигматичної концепції речення, що використовувалась у теорії породжувальних граматик для моделювання системної організації синтаксичного рівня мови [2, с. 141]. Проте терміни Ф. де Соссюра „парадигматичний” і „синтагматичний” та відношення між ними з часом зазнали змін. Так, уявлення про те, що членам парадигматичного ряду невластивий певний фіксований порядок, замінено глибшим проникненням у стратифікацію парадигм, встановлено, що парадигму задає набір кореляцій між „маркованими” і „немаркованими” членами, чи глибинними (ядерними) і поверхневими структурами [14, с. 411].

Вивчення парадигми речення зумовлено розвитком дериваційного синтаксису і трансформаційного методу в 60-х роках ХХ століття. Першим дослідженням з цієї проблеми була робота Д.Уорта (1963 р.), написана до V конгресу славістів. Учений відносить до системи синтаксичної парадигматики усі синтаксичні конструкції, пов'язані синонімічно, або трансформаційними відношеннями. Синтаксична парадигма потрактована як комплекс корелятивних синтаксичних структур, котрі розрізняє принаймні одна морфема. Д.Уорт виділяє, крім простих, так звані комплексні парадигми (гіпертагми), які утворюють „тагми”, а „тагми” мають власні парадигми – „алотагми”. Напр.: *Студент читає книгу* (гіпертагма). Тагми: *Студенти читають книгу. Книга читається студентами. Книга, яка читається студентами* тощо. Алотагми: для 1-ої тагми: *Студенти читають (читали, читатимуть) книгу*. Крім внутрішніх кореляцій, він виділяє синтаксичні міжсхемні утворення, цим самим виходячи за межі трансформаційної теорії [15].

У вітчизняному мовознавстві першу спробу створити синтаксичну парадигму поза міжмодельними перетвореннями зробив Е.А.Седельников. Він спирається на трансформаційну концепцію, але пропонує розрізняти терміни „асоціативні відношення” і „парадигматичні відношення”, співвідносячи їх як рід і вид. Асоціативні відношення, на його думку, не є сукупністю однорідних рядів відношень, одиниці об’єднані на підставі єдності граматичної функції. Парадигматичні відношення є одним з виявів асоціативних відношень, у які вступають одиниці, що граматично протиставлені одна одній, крім того, ряд обмежений граматичною будовою мови. У парадигматичні відношення вступають не лише слова, а й речення, причому речення як досить складна одиниця мови здебільшого є членом кількох парадигматичних рядів: наприклад, речення *Він читає* входить у парадигматичні ряди за категорією часу, модальності, особи, числа, виду повідомлення. При цьому він акцентує, що парадигматичні ряди протиставлень, у які входить речення, не є простою контекстуальною сумою парадигм слів, що входять до його складу, і система парадигм речення не співпадає в повному обсязі з парадигмами слів-складників речення. Отже, не є однаковим зміст парадигм на рівні морфології і синтаксису. Кожне речення, що входить у парадигматичні ряди протиставлень, являє собою конкретну форму в системі форм, утвореній парадигматичними рядами. Те спільне, що властиве сукупності всіх цих форм, може бути названим моделлю речення. Відмінності між моделями речень зумовлюються структурою синтагми, що утворює речення, категоріальною належністю її членів, а також характером і кількістю парадигм, властивих певній моделі речення. Напр.: моделі, представлені формами речень *Він читає* і *Він буде студентом* відмінні тим, що в першій функцію диференціації виконує особова форма дієслова, а в другій – дієслова-зв’язка в поєднанні з іменником [10, с. 70 – 71].

Концепція А.Е.Седельникова була розширена і модифікована чеським лінгвістом П.Адамець [2, с. 141 – 142]. Він, розглядаючи ступінь поширеності речень у структурі парадигми, відзначає, що до структурної основи речення слід зараховувати всі компоненти речення, зумовлені валентністю предиката, а не лише головні. Одиницями синтаксичних парадигм слід розглядати синтаксичні моделі речень на певному етапі розгорнутості з компонентами, охарактеризованими в лексичних класах, якщо це знадобиться з погляду трансформаційних можливостей цих речень. П.Адамець називає їх охарактеризованими моделями речень. Синтаксична парадигма має складну, ієрархічно впорядковану структуру (у тому розумінні, що в одну загальну парадигму входить цілий ряд окремих субпарадигм). До однієї загальної синтаксичної парадигми належать всі форми (зміни, перетворення) однієї охарактеризованої моделі речення, яку можна вважати вихідною формою загальної парадигми, чи ядерним реченням. При всіх цих перетвореннях збережено лексичні класи компонентів ядерного речення і узагальнено-семантичні відношення між ними. Всі ці перетворення ядерного речення з огляду на їхні фактичні відмінності П.Адамець пропонує називати:

- 1) трансформаціями (трансформами) – це такі перетворення ядерного речення, при яких його синтаксична структура зазнає змін, але зберігається лексичне наповнення і характер узагальнено-семантичних відношень між його компонентами: *Директор затвердив наказ – Наказ затверджений директором, Я написав статтю – У мене написана стаття, Вітер зірвав дах – Вітром зірвало дах та ін.;*
- 2) модифікаціями (модифікатами) – це перетворення ядерного речення шляхом додавання до нього нового елемента – модифікатора з модальним чи фазовим значенням: *Я прийду – Я можу прийти, Ти нам допоможеш – Ти повинен нам допомогти, Про це не говорять – Про це не треба говорити тощо;*
- 3) варіаціями (варіантами) – це перетворення ядерного речення при повному збереженні його синтаксичної структури і кількості його компонентів. При варіаціях змінюються лише морфологічні категорії окремих компонентів (час, вид, спосіб, число та ін.): *Я читаю книгу – Я читав книгу, Я буду читати книгу; Дитина грається у дворі – Діти граються у дворі.*

Отже, до загальної синтаксичної парадигми належать, крім ядерного речення як вихідної форми, і всі його трансформи, модифікати і варіанти. Надзвичайна складність загальної парадигми виникає через те, що не лише ядерне речення, але й всі трансформи мають свої модифікати і що не лише ядерні речення, але й всі трансформи і модифікати мають різні варіанти і варіанти варіантів [1, с. 209 – 215].

Парадигма речення – це ієрархічно організована система, що включає ядерне речення як вихідну форму парадигми та його перетворення. При розгляді парадигми речення відразу намітилося два істотно відмінних її тлумачення. До поняття парадигми речення і критеріїв її визначення наявні кілька підходів [5, с. 296 – 297].

Р.Мразек зазначає, що необхідно досліджувати не лише основні, суто граматичні структури речення, але й утворені типи з додаванням маркованої модальності чи емоційної оцінки, при цьому має бути розглянута як об’єктивна модальність, так і суб’єктивна. Він указує на такі загальні граматичні риси слов’янського речення, як асиметричність предикативного ядра, коли логічний суб’єкт може бути виражений не лише називним, але й іншим відмінком, та те, що у структурі речення в більшій мірою нівельоване вираження прономінального компонента в позиції реального чи лише формального граматичного суб’єкта на фоні експліцитно не розчленованої одночленності [8, с. 181 – 184].

У широкому розумінні парадигма – це ряд протиставлених мовних одиниць, кожна з яких визначає відношення до інших; групування одиниць однієї мовної системи чи підсистеми в класи на основі їхніх різних опозицій. У вузькому розумінні – об’єднання мовних одиниць у певні класи, де кожна з них може у мовленні бути заміненою іншою мовною одиницею цього класу. На всіх рівнях мови парадигматичні відношення мають свої особливості, що пов’язане із специфічними властивостями одиниць кожного рівня, з характером відношень між ними.

Синтаксичну парадигму витлумачують як протиставлені ряди синтаксичних структур, ряди синтаксичних конструкцій як видозміни однієї конструкції, напр.: синтаксичну парадигму утворюють структури, що відповідають реченням різних комунікативних типів – розповідному, питальному, спонукальному. Парадигма речення – спільний тип зміни речення, побудованого за тією чи іншою структурною схемою, тобто це система форм структурної схеми речення [12, с. 422].

Регулярні модифікації однієї синтаксичної моделі і трансформації однієї моделі в іншу також називають синтаксичною парадигмою [12, с. 422; 4, с. 296].

У вітчизняній лінгвістиці повніше висвітлення здобуло трактування парадигми речення як системи його форм, протиставлених за граматичними значеннями, при цьому: 1) граматичним значенням речення є предикативність, тобто комплекс модально-часових значень; 2) предикативність подібно до граматичних категорій морфологічного рівня, існує у вигляді часткових значень модальних (значення реальності / ірреальності різних видів) і часових (значення давноминулого, минулого, теперішнього, майбутнього); 3) часткові модально-часові значення виражені певними видозмінами формальної організації речення: такі видозміни називають формами речення, а вся система форм речення, що виражає категорію предикативності загалом, є парадигмою речення [5, с. 298].

Сукупність усіх наявних у системі мови видозмін речення, пов'язаних з вираженням категорій об'єктивної модальності і синтаксичного часу і здійснюваних перерахованими засобами, Н.Ю.Шведова називає парадигмою речення. Парадигма речення – це система його форм.

Вихідною формою в парадигмі речення є форма теперішнього часу. Різні члени парадигми мають різний ступінь вживання, різну частотність, проте це не впливає на внутрішню співвіднесеність самих форм і на загальні парадигматичні властивості речення в цілому.

Наявність власної парадигми, що організована за своїми особливими законами і реалізує категорії об'єктивної модальності і синтаксичного часу і здатна до формальних змін для вираження різних об'єктивно-модальних значень, – найголовніша ознака простого речення як самостійної граматичної одиниці [13, с. 10; 9, с. 86 – 87]. У концепції Н.Ю.Шведової, як зазначає К.Г.Городенська, виразна тенденція до звуження парадигми речення і обмеження її лише внутріструктурними перетвореннями, які зумовлені основними граматичними категоріями [2, с. 142].

Парадигма простого речення може бути представлена або всіма її можливими членами, тобто формами всіх синтаксичних способів (повна парадигма), чи певні члени парадигми можуть бути відсутні, причому на реалізацію парадигми впливають як суто граматична організація структурної схеми, так і характер її реалізації, тобто форма зв'язки, наявність напівповнозначного дієслова, наявність детермінанта, а також і семантика лексичного вираження головних членів речення. Так, унаслідок порівняння двох речень: *Хорообрість є наслідок розуму* і *Солдат він і є солдат*, видно, що вони належать до різних парадигм, оскільки перше, виражаючи тотожність, не має форм спонукального способу, а друге, виражаючи відповідність предмета своїй назві, не має форм умовного способу. Речення, яким властива повна парадигма, представлені всіма вісьмома формами: трьома формами синтаксичного індикативу і п'ятьма формами ірреальних способів. Ці форми виступають в різних варіантах і різноманітних комбінаціях варіантів, що і визначає наявність кількох варіантів повної парадигми [13, с. 32 – 65].

Підставою для твердження про парадигму речення як систему видо-часово-способових форм дієслова, на думку А.П.Загнітка, є те, що зміни дієслова-предиката одночасно зумовлюють зміну всього речення. Ніяка інша морфологічна зміна не може навіть наблизитися за значущістю до цієї [5, с. 299].

А.П.Загнітко зазначає, що всім різновидам мовних знаків властиві: дискретність, структурність, соціальність, інформативність, репрезентативність. У структурі одного й того ж мовного знака перетинаються синтаксичні й парадигматичні семи, і їх розмежування можливе лише умовно. Парадигматичні компоненти знака вказують на його дериваційні зв'язки (синтетичні й аналітичні), а синтагматичні компоненти – на рівневі відношення, тому що вони визначають утворення з простих речень складних предикативних знаків. Значущість синтагматичних і парадигматичних компонентів у структурі мовного знака зумовлена його співвіднесеністю з об'єктивною дійсністю [4, с. 5 – 4].

Г.О.Золотова, спираючись на розуміння парадигми як сукупності варіантів певного інваріанта, пов'язаних його тотожністю і протиставлених своїми відмінностями, важливими завданнями при дослідженні синтаксичної парадигматики вважає:

- 1) визначити той інваріант, тотожність якого зберігається в його варіантах;
- 2) систематизувати ознаки, за якими варіанти співвіднесені з інваріантом і протистоять одне одному.

Моделлю речення є живий зразок, готовий до використання і використовуваний у мовленні, але взятий у суттєвому (у його предикативному мінімумі) і в типовому, тобто аналогічному ряді, утвореному моделями, що побудованими з синтаксичних форм того ж типу і які виражають тотожне типове значення [6, с. 125].

Вона виділяє за співвіднесеністю варіантних синтаксичних структур з інваріантною три основних типи варіацій синтаксичної моделі: граматичні модифікації, структурно-семантичні модифікації, синтаксичні синоніми. У першому випадку вихідна структура перебуває в регулярних співвідношеннях з рядом варіантних структур, які розрізняють граматичні значення часу і модальності (услід за Н.Ю.Шведовою), а також для певних структур і значенням синтаксичної особи: *Гости входили, Гости будуть входити, Пусть гости входят...Он был физик, Он будет физиком, Пусть он будет физиком, Я был физик, Ты был физиком, Они были физиками...* тощо.

Структурно-семантичні модифікації моделей речень ґрунтуються на модально-волюнтативному відношенні суб'єкта дії до дії (процесуальної ознаки), фазисних значеннях, експресивних, питальних і заперечних значеннях. При цьому можливе поєднання в межах однієї моделі різних модифікацій: *Он физик, Он стал физиком, Он хочет стать физиком, Он не хочет стать физиком, Разве он физик?* тощо. Як перший, так і другий типи варіацій не змінюють структурно-смыслову основу інваріанта, тобто зберігають тотожність моделі і типового значення.

Синтаксичні синоніми мають інший характер співвідношення: єдність синтаксичної моделі не зберігається, оскільки має місце протиставлення за способами вираження типового значення [6, с. 200 – 201].

Заперечуючи уявлення про синтаксичну парадигму як про вертикальну вісь на протигагу горизонтальній, синтагматичній, Г.О.Золотова вводить поняття синтаксичного поля речення – системи, що об'єднує навколо вихідної структури речення її граматичні і структурно-семантичні модифікації і синонімічні перетворення [6, с. 201]. Основні

моделі речення по відношенню до їх регулярних семантико-граматичних модифікацій і ускладнень вона представила як центр сферичної системи, оточений концентричними слоями, які поступово відходять від центру на периферію. Вона розрізняє граматичні модифікації (за категорійними значеннями часу, модальності і особи), семантико-граматичні модифікації (модальні, фазові), експресивно-комунікативні модифікації (зі ствердженням чи запереченням), монопредикативні синонімічні варіації, поліпредикативні ускладнені моделі, що об'єднують моносуб'єктні речення (суб'єкт одночасно поєднує дві предикативні ознаки: дієслівну та іменну) і полісуб'єктні [7, с. 181 – 184].

Більшість учених обмежують виділення парадигматичних рядів лише парадигмами предикативного центру (мінімальної структурної схеми) або конструктивних членів, зумовлених валентнісними характеристиками предиката. Парадигматичні співвідношення синтаксичних одиниць варто досліджувати на підставі системних видозмін, при цьому розмежовуючи формально-граматичний і семантико-синтаксичний плани речення [3, с. 108 – 109; 5, с. 296].

Н.В.Гуйванюк пропонує таке визначення парадигми через призму поняття кореферентності: „поряд з іншими парадигмами синтаксичних одиниць можемо виділяти на основі спільної репрезентативно-номінативної функції так звані кореферентні парадигми як співвідносні форми в плані вираження ними спільного референтного значення” [3, с. 113]. Виділено такі типи кореферентних співвідношень: 1) модифікаційні (формальні видозміни словоформи чи конструкції, не пов'язані зі зміною основного лінгвістичного значення співвідносних одиниць; модифікаційна співвіднесеність передбачає взаємозаміщення однієї синтаксеми чи конструкції іншою), 2) транспозиційні (пов'язані з відмінностями частиномовного статусу і типу синтаксичного зв'язку при збереженні загального синтаксичного значення і семантичної структури), 3) інтерверсивні (співвідношення на основі конверсивності суб'єкта/ об'єкта в структурі двоскладних речень), 4) метасинтаксичні (відображають насамперед взаємозв'язки центральних і периферійних засобів вираження таксису в поліпредикативних структурах), 5) комунікативно-актуалізаційні (охоплюють засоби вираження одного і того ж референційного змісту і пов'язані з їх функціонуванням у зв'язному мовленні, у тексті, тобто такі, що диференційовані різним рівнем ремо-тематичного членування різною композиційною структурою, ступенем актуалізації окремих компонентів висловлення в межах фрази, редукцією окремих компонентів тощо) [3, с. 114 – 297].

Парадигма речення в широкому розумінні охоплює ємний і різноманітний перелік явищ, які лінгвісти тлумачать неоднаково. У цьому випадку можна виділити у парадигмі речення три складники:

- 1) будь-які варіативні системні видозміни речення внутрішнього характеру (не змінюють відмінних ознак структурної схеми);
- 2) будь-які значущі системні протиставлення речень однієї структурної схеми реченням, побудованим за іншими структурними схемами, при збереженні подібності змісту у модифікаційних його виявах;
- 3) будь-які значущі протиставлення речень певного формального класу іншим синтаксичним одиницям або їх частинам (словосполученню і складному реченню або його частині), що виявляються в можливості / неможливості трансформації речення в інші синтаксичні одиниці та у співвідношеннях між перетворюваним реченням і новим утворенням у результаті перетворення синтаксичної конструкції при збереженні тотожного смислу.

Вузьке і широке тлумачення парадигми речення не взаємодоповнюють одне одного, оскільки широке тлумачення істотно доповнює вузьке, при цьому при широкому тлумаченні парадигми речення виникає питання різноплановості охоплених явищ [5, с. 297 – 298; 11, с. 658].

У лінгвістичній літературі проблема синтаксичної парадигматики до кінця не розв'язана. Загально визнаним є трактування синтаксичної парадигми як рядів співвідношень (видозмін) синтаксичних одиниць, проте критерії виділення парадигматичних рядів не визначено, проблема парадигми словосполучення теж є дискусійною. Останнім часом є спроби витлумачити парадигматичні властивості речень за аналогією до парадигматичних властивостей слова (О.А.Белошапкова, Т.В.Шмельова та ін.), проте чітко не окреслено семантичні параметри дериваційної парадигми речення [2, с. 143 – 145].

Отже, парадигмою речення є протиставлені ряди (варіанти) синтаксичних структур як виразників однієї структурної схеми речення (інваріанта). Виділяємо такі типи співвідношень інваріанта з варіантами: 1) модифікації інваріанта, що охоплюють власне синтаксичні, формальні, перетворення базового речення при збереженні структурної схеми речення і її загального значення, та семантико-синтаксичні перетворення структурної схеми базового речення, що передбачають вираження модально-волево-ціннісного відношення суб'єкта до дії, процесу, стану тощо, передачу фазисних, експресивних, питальних і заперечних значень, 2) дериваційні трансформації інваріанта, пов'язані з дериваційними змінами структурної схеми базового речення при збереженні загальної семантики синтаксичної одиниці.

Аналіз синтаксичних одиниць з погляду їхніх парадигматичних зв'язків, що передбачають врахування особливостей семантичної, семантико-синтаксичної і формально-граматичної організації речення, а також дериваційних зв'язків між синтаксичними структурами як однотипними, так і різнотипними, уможливило розгляд синтаксичної системи як ієрархічно організованого рівня мови, одиниці якого перебувають у певних структурно-семантичних взаємозв'язках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике // Языкознание в Чехословакии: [сб. статей 1956-1974]; под ред. А.Г.Широковой. – М.: Прогресс, 1978. – С.209-215.
2. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць / Катерина Григорівна Городенська. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
3. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
4. Загнітко А.П. Дієслівні категорії в синтагматичній і парадигматичній / Анатолій Панасович Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Галина Александрова Золотова. – М.: Наука, 1973. – 352 с.
7. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Галина Александрова Золотова. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 368 с.
8. Мразек Р. Типология славянского простого предложения / Р.Мразек // Языкознание в Чехословакии : [сб. статей 1956-1974]; под ред. А.Г.Широковой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 181-188.

9. Русская грамматика: В 2-х т. / [под ред. Н.Ю.Шведовой]. – М. Наука, 1980. – Т. 2: Синтаксис. – 709 с.
10. Седельников Е.А. Структура простого предложения с точки зрения синтагматических и парадигматических отношений / Е.А.Седельников. // НДВШ: Филол. науки. – 1961. – № 3. – С. 66–77.
11. Современный русский язык / [под ред. В.А.Белошапковой]. – М.: Высш. шк., 1989. – 800 с.
12. Українська мова. Енциклопедія / [ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко]. – К.: “Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. – 752 с.
13. Шведова Н.Ю. Парадигматика простого предложения в современном русском языке (опыт типологии) / Н.Ю.Шведова. // Русский язык: Грамматические исследования. – М.: Наука, 1967. – С.3-77.
14. Якобсон Р. Избранные работы. / Роман.Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.
15. Worth D.S. The role of transformations in the definition of syntagma in Russian and other Slavic language / D.S. Worth. // American contributions to the V International congress of slavists – Sofia, 1963, The Haque (preprint).

The article is devoted to the problem of syntactical paradigm, views of own and foreign linguists on paradigm of the simple sentence are analyzed. Research that paradigm of the sentence is the opposition of the series (variants) of the syntactical structure as the representatives of the same structural scheme of the sentence (invariant). Modifications of the invariant which include syntactic and semantic-syntactic modifications of the structural scheme of the basic sentence and derivative transformations of the invariant have been separated.

Key words: paradigm, the structural scheme of the sentence, variant, invariant, modifications of the invariant, derivative transformations of the invariant.

М. О. Лангенбах

СПЕЦИФІКА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНOSTІ В БЕЗПРИЙМНИКОВИХ ТА ПРИЙМНИКОВИХ СУБСТАНТИВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Стаття висвітлює результати дослідження сполучуваності в іменникових словосполученнях шляхом зіставлення семантико-синтаксичних моделей безприйменникових та прийменникових субстантивних сполук.

Ключові слова: семантико-синтаксична сполучуваність, субстантивні словосполучення, безприйменникові та прийменникові словосполучення.

Одним із ключових понять, необхідних для розуміння принципів існування системи мови, є поняття зв'язку. Зв'язки та відношення пронизують усю мовну систему, витворюючи структуру мови. У контексті вивчення природи мовних зв'язків важливим є явище сполучуваності, яка являє собою певні способи організації синтагматичних зв'язків між мовними одиницями. Дослідження категорії сполучуваності в сучасному мовознавстві зумовлене потребою вивчати мову як органічне ціле, ієрархічно організоване, що включає в себе інші, підпорядковані цьому цілому підсистеми [6].

Метою нашого дослідження є виявлення специфіки та основних особливостей сполучуваності в іменникових словосполученнях, вивчення способів побудови субстантивних сполук (як у формально-граматичному, так і в семантико-синтаксичному аспекті) та представлення їх у вигляді формалізованих моделей сполучуваності.

Відповідно до поставленої мети, необхідним є розв'язання низки завдань, а саме: вироблення параметрів аналізу та опису сполучуваності, розробка спеціалізованого програмного забезпечення для відбору та попереднього аналізу текстового матеріалу, створення лінгвістичної бази даних моделей семантико-синтаксичної сполучуваності іменників та лінгвістичне дослідження отриманих моделей.

Об'єктом дослідження є іменникові (субстантивні) словосполучення в українській мові, **предметом** – семантико-синтаксична сполучуваність іменників у межах вказаних сполук. Під іменниковими словосполученнями маються на увазі такі сполучення слів, в яких іменник виступає в якості головного слова [5, с.175]. Випадки пасивної іменникової сполучуваності не аналізувалися, оскільки функціонування іменника в якості залежного слова звичайно описується в межах дослідження сполучуваності інших частин мови (дієслова, прикметника тощо) та, відповідно, словосполучень іншого частиномовного типу. Матеріалом дослідження слугував частотний словник української публіцистики, розроблений колективом Лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту Філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також корпус текстів української літератури (кінець 19-20 ст. та новітній період), обсягом 150 000 речень. З загального обсягу аналізованого корпусу текстів було отримано близько 100 000 іменникових словосполучень.

Новизна полягає у застосуванні формалізованого підходу до опису явища іменникової сполучуваності та укладання моделей іменникових словосполучень, оскільки подібні дослідження на матеріалі української мови проводилися переважно лише для дієслівного лексичного фонду. Крім того, новим у методиці дослідження є застосування програмного забезпечення для аналізу текстового матеріалу та його опису. Такий підхід уводить дослідження до сфери інформаційних технологій, що дозволяє говорити про його актуальність в контексті широкого розвитку в сучасній лінгвістичній науці такого напрямку, як прикладна лінгвістика.

В даній статті порушується питання дослідження сполучуваності у субстантивних сполуках в аспекті порівняльного аналізу моделей прийменникових та безприйменникових конструкцій.

Як відомо, для вираження семантико-синтаксичних відношень використовуються словоформи, службові слова, порядок слів тощо [8, с.596]. Опрацювання за допомогою комп'ютера великого текстового масиву та подальший детальний аналіз мовного матеріалу дав змогу зіставити між собою ці дві групи конструкцій, побудованих на іменниковому керуванні. Це дозволило виявити, яким чином наявність чи відсутність прийменника впливає на семантико-синтаксичну структуру моделі, а також на спосіб реалізації у ній семантико-синтаксичного відношення.

Дослідження показало, що прийменникові та безприйменникові субстантивні сполуки розрізняються за своїм семантико-синтаксичним наповненням, а також за принципом формування відношення між компонентами. Зокрема, це виражається у тому, що в безприйменникових сполуках показником відношення слугує форма залежного компонента. Саме відношення не має окремих засобів для свого вираження і реалізується через граматичні значення компонентів